

ЛЮБЕН ГЕОРГИЕВ

СМИРНЕНСКИ КАТО ФЕЙЛЕТОНИСТ

Фейлетоните заемат най-значително място сред прозата на поета. И по обем, и по значение. Ако в лириката на Смирненски срещу едно нехумористично стихотворение се падат четири хуморески и сатири, в прозата му броят на фейлетоните и злободневките спрямо тоя на разказите и импресиите е още по-голям. Това показва, че освен като поет, Смирненски системно, съзнателно и непрекъснато се е развивал и като фейлетонист. Тук той също следва една традиция, онаследена от Ботев.

Като жанр фейлетонът е застъпен широко в българската литература. Активното гражданско съзнание на нашите писатели от миналото ги насочва към използването на най-ефикасното сатирично оръжие за бързо и сигурно поразяване на противника, за мигновено изобличаване на порока. От журналистически жанр с остра публицистична насоченост фейлетонът постепенно се превръща в художествено произведение, в което сбито и ярко се шрихират запомнящи се образи и характери. Впрочем, елементите на художественост и публицистичност са свързани тъй тясно помежду си, че може би ще бъде най-правилно да се говори за художествена публицистика в българската литература. Строги бариери и прегради няма — жанровете се преливат един в друг. Само в условен смисъл може да се говори за художествен и за публицистичен фейлетон — дотолкова, доколкото в отделното произведение преобладават едни или други елементи.

Христо Ботев използва фейлетонната форма както за пряка публицистично-сатирична изява на своите мисли и идеи, така и за създаване на отрицателни човешки типове. По дирите му върви и Алеко Константинов, който има големи заслуги за развитието и усъвършенствването на тоя жанр в нашата литература. В изострените политически сблъсъци след освобождението фейлетонът не слиза от страниците на вестниците. Няма да бъде пресилено да се каже, че едва ли има български писател от онова време, който да не е оставил името или псевдонима си под редовната рубрика с фейлетоните. След смъртта на Алеко между авторите-фейлетонисти изпъква ярко едно име — Георги Кирков. Ботев, Алеко Константинов и Георги Кирков са учители на Смирненски, техните традиции продължава той в новата историческа обстановка. Разбира се, той се влияе и от съвременните му пролетарски фейлетонисти (Д. И. Полянов, Крум Кюлявков, Хр. Ясенов и др.), които участвуват със свои творби в партийните издания.

Първото произведение на Смирненски, явило се в печата, е една хумореска в проза. Днес не можем да я прочетем, без да се усмихнем сниз-

ходително на 13—14-годишния автор. Започнал да пише и печата твърде рано, младият Христо Измирлиев се развива извънредно бързо: на 15 години той е редактор, на 20 неговият псевдоним Ведбал му открива път към най-известните хумористични издания, на 23 години е прославен певец на работническата класа. Това негово развитие е свързано и с бързото му идейно израстване и възмъжаване. Ако първоначално той съчинява хуморески за слугини, злободневки на ученически теми и арменски вицове, през 1917 г. вече навлиза по-дълбоко в проблематиката на своята съвременност. Фейлетонът му „Благотворителност“ („Българан“, 1917) е насочен срещу спекулантите и мошениците, които използват войната, за да натрупат богатства. В тази „лекция за неопитни благотворители“ Ведбал изобличава лъжепатриотизма на буржоазията, която използва всяка възможност за ограбване на средствата, предназначени за войниците от фронта. Зад привидната благотворителност се крие мръсният стремеж за лична изгода. Всичко е превърнато в търговия, основно мерило е печалбата. Никой не се свени да си присвои от залька на гладния български войник. Този фейлетон на Христо Смирненски ни въвежда направо в зловонната атмосфера на преситения буржоазен тил — разложен, престъпен, изгубил всякакво човешко и национално чувство. Ведбал го критикува от позицията на честния интелегент, чиято будна обществена съвест скоро ще го доведе до разбиране на истинските причини за обществената несправедливост — законите на класовата борба.

Може определено да се твърди, че насочването на Смирненски към хумора и сатирата е един от факторите, които спомогнаха за идейното израстване на поета, за неговото приобщаване към фронта на пролетарско-революционните писатели. В какво се състои въздействието на този фактор?

Хумористично-сатиричната литература е винаги съвременна. Тя е свързана със злободневното, актуалното, с това, което вълнува и възбужда духовете в момента. То може да бъде някоя епидемия, спортна среща, концерт и т. н., някое истинско „чудо за три дни“, от което на четвъртия ден ще останат само вицове и разговорите. Но може да бъде и някой политически скандал, някой гешефт, като прочутата „захарна афера“ на бившия софийски кмет-радославист Ради Радев. Будното око на хумориста, което следи капризите на конюнктурата, не може да не съзре и в единия, и в другия случай благодатен материал за вицове, закачки, епиграми, фейлетони, сатира. Така от връзката на хумориста с действителността се ражда политически насоченият фейлетон, който постепенно ще измести безобидните анекдоти за вдовици, попове и ученички. А самата политическа тематика ще влече сатирика към все по-крупни обществени за живота, ще му открива очите за дълбоките причини за обществената поквара, ще проявява погледа му. Пише ли правдиво, такъв творец, тясно свързан с действителността, несъмнено ще прозре по-дълбоките истини за общественото устройство.

Има моменти в историята на всеки народ, когато самата действителност ежедневно и ежечасно ражда недоволници, бунтари, борци. Христо Смирненски имаше щастието, че се роди и живя в такова време. В годините, когато той се развиваше като поет и хуморист, обществената обстановка у нас силно се наелектризираваше, извършваше се бързо олевяване на народните маси, разрастваше неимоверно широко влиянието на комунистическата партия. Стачните борби, уличните демонстрации и сблъсъци, войните, кризата, спекулата, черната борса и т. н. изостряха социал-

ните контрасти. Целият този кипещ се усеща особено остро в големия капиталистически град. Син на града, изпитал отрано мизерията и недоимъка, Смирненски, естествено, ще черпи теми за своите фейлетони от действителността, която му е най-добре позната. Както в поетичното си творчество, така и тук той претърпява едно развитие, което показва, че неговото оформяне като поет и белетрист се извършва успоредно и едновременно. За разлика от някои други поети, у които развитието на поезия и проза върви неравномерно, Смирненски по едно и също време израсна като възторжен поет на социалистическата революция и страстен пролетарски фейлетонист.

Този факт в творческата биография на Смирненски потвърждава едно друго наше наблюдение. Става дума за връзките на поета със символизма, на които връзки някои автори обръщат преголямо внимание.¹ Ако между поезията на Смирненски и символизма съществуваше някаква трайна, значителна, родствена връзка, тя би оказала влияние върху творческия развой на писателя. Известно е, че развитието на един Христо Ясенев или на един Людмил Стоянов като поети беше забавено от чувствителното влияние на символизма в техния творчески път. И Христо Ясенев, и Людмил Стоянов в художествената си проза се преориентираха сравнително по-бързо и застанаха по-уверено и по-безболезнено на позициите на реализма, докато в същото време в поезията си трябваше да преодоляват влиянието на стария начин на писане — символистичния.

Христо Смирненски нямаше защо да пренагласява своята лира. Той никога не е бил символист и в развитието му няма никакви първи и втори периоди. Когато Смирненски се явяваше в нашата литература, символизмът беше изгубил магнетичното въздействие на ново явление в изкуството; той си отиваше. Отиваше си, без да остави нищо трайно и значително и без да успее да отклони нашата поезия от правилния ѝ път: колкото и да се старееше да я отблъсне от действителността, тя запази своя народностен характер и не престана да служи на живота. Единственото, което остана от символистите и за което беше нужно повече време, за да се изживее, бяха някои отделни изрази и средства от техния словесен реkvизит. Но самото им използване, както имаме случай да се убедим,² ставаше по нов начин. Тук-таме те наистина могат да приличат на крѣпки по реалистичната тъкан на творбата, но само тук-таме. При преработване на стиховете си сам поетът е отстранявал такива навеи на старата поетика. В развитието на българския стих Смирненски създаде своя система, своя поетична школа, коренно различна от тая на символистите.

Неговата борческа поезия израсна из хумористичното му творчество.

Същото явление се наблюдава и в неговата художествена проза. Възприемайки действителността като хуморист, той сам създаваше у себе си критично отношение към нея. И постепенно върху първоначално невинните шегги и безобидни закачки израсна неговата остра пролетарска сатира. Когато описва военното време, той няма вече да се задоволи с

¹ Така например в книгата си „Маяковский в странах народной демократии“ Любовь Фейгельман твърди: „Скъсвайки решително със символизма, Смирненски стана съвсемелскиник на нов етап в развитието на революционната поезия в България“ (стр. 213, к. м.). Такава постановка — за скъсване със символизма и премиване към революционното изкуство — може да се даде за творческия път на поети като Хр. Ясенев и Людмил Стоянов, но не и за Смирненски, който никога не е бил символист и не е имало какво да скъсва със декадентството.

² Вжж статията „Архитект на стиха“, сп. Литературна мисъл, 1958 г., кн. 5.

весели историйки, като тая в скицата „Фуражката“. Смирненски взема определено отношение към империалистическата война, показвайки уродливите образи на ония, които имат полза от нея. Силно, образно и внушително картината на военната действителност е разкрита във фейлетона „Прочее, смърт на въшките!“ Той е написан в монологична форма, като беседа:

„ — Да, господа! Въшките са най-голямата напаст за човечеството и частно за българския народ! Непълно е твърдението на лекарите, че те са носителки само на петнистия тиф. На въшките, само на въшките се дължи днешното положение на България! Мислите, че се шегувам?! Ни най-малко! Въшките са виновници за погрома на нашето отечество. Те са единствените, които обяха войната, те тикнаха народа в касапницата, те го държат три тодини в окопите, те най-сетне са причината за отпусването на фронта при Добро-поле!“

Става ясно, че фейлетонистът говори за тия въшки, които смучат народната кръв. Той е мушнал със своето жило и върху него стърчат набодени неколцина паразити: войноподпалвачи, спекуланти, вестникари, комисионери, стражари. . . Някои от тях фейлетонистът само е маркирал, на други се е спрял по-подробно, защото неговото изкуство е такова — нейде може да щрихира черта, образ, характер, да набележи известно положение с пунктир, другаде ще уплътни рисунъка и по този начин пред читателя ще изпъкне идеята на фейлетониста. А най-често той не я крие между образите и случките, изявява я пряко. Така е постъпил Смирненски и във фейлетона си „Прочее, смърт на въшките!“, дето направо пише: „Да, господа, много, много са по нас въшките. И в раса, и под пагони, и с цилиндри, и зелени, и сини, и жълти, и червени. . . всякакви са те.“ Сатирикът отбелязва, че въшките са създали войната, интенданствата, резервните магазини, дирекция на прехраната, комитетите за подпомагане на войнишките семейства и т. н. Това са местата, удобни при военната конюнктура за въртене на спекула, далавери, незаконно обогатяване. Партийният печат от онова време изобличава експлоататорската същност на тия учреждения, изнася факти на срамни пазарлъци и злоупотреби по време на войната, призовава към съдене на грабителите и разхителите. Но нима могат да се открият всички подобни случаи, нима могат да се изброят формите и начините на злоупотреба? В такъв случай на помощ идва изкуството на фейлетониста. Острото око на сатирика надзърта из най-тъмните къшета в мазетата и в душата на спекуланта и разголва истината такава, каквата е, без дори да има нужда да я заостря. Тя и без художественото преувеличение е достатъчно страшна, достатъчно горчива и изобличителна.

Като подлага на своя прицел спекулантите и комисионерите, Смирненски достига до по-дълбоко обобщение за света на експлоататорите. Той разбира неговата уредба: колкото си по-високо в структурата на обществото, толкова по-голяма възможност имаш да грабиш и да увеличаваш печалбите си, толкова по-голяма свобода на присвояването придобиваш. Както се изразява авторът с образния си език: „има: въшльовци, въшки, въшлета, въшленца и гниди“, които непрекъснато растат и се размножават.

Смирненски разкрива и друга характерна черта от тогавашната действителност. С няколко щрихи той отбелязва, че въшките се поддържат и подкрепят помежду си и „щом някой се запъти да ги захапе, то те веднага капват в устата му две-три капчици народна кръвчица и атакуващият

се задавя и затваря устата си.“ Това е много точно казано. С едно изречение талантливият хуморист разкрива начина, по който се запушва устата на критиката — подкупна. Този начин е познат от древни времена, не е нещо ново, за него сме чували, чели, знаем. И въпреки това изразът на Смирненски задържа нашето внимание. Тук фейлетонистът е проявил своето остроумие, казал е по нов, оригинален и интересен начин една позната истина и тя зазвучава свежо, привлекателно. Тъй постъпва той в своите фейлетони, дето се докосне до нещо познато и обикновено. Намира нов израз, оригинално сравнение и така дори баналното и всекидневното получава нова окраска, възбужда присмех.

Хуморът между другото разчита и на изненадата. Когато чуем за първи път някой виц, ние можем да избухнем в смях, а после при повторното му слушане да останем равнодушни. Същото се случва и при четене на хумористично произведение. Знаем ли нещо предварително, то мъчно може да ни разсмее. Когато се повтаря един и същ виц, колкото и да е остроумен, той избледнява, неговото въздействие отслабва. Като добър хуморист Смирненски знае това и затуй насища речта си винаги с нови и оригинални сравнения. Много пъти в своите политически фейлетони Смирненски се връща към едни и същи теми, рисува познати типове. Но той се стреми всеки път да ги види по новому, да намери индивидуална форма на своите мисли, да създаде оригинална композиция, да изкове неповторими сравнения и епитети. По този начин неговият герой, макар да ни е познат от предишни фейлетони, изпъква с нещо ново и различително.

Докато в лириката на поета някои епитети и сравнения често се повтарят, в художествената му проза такива повторения няма. И това е напълно обяснимо. Метриката, особената структура на стихотворната реч понякога налага използването на едни и същи средства и думи. Тъй се създава така нареченият „постоянен епитет“. Възможностите на прозата са неограничени. Художествената проза е всевластно, всемогъщо изкуство. Тя не познава никакви прегради, не се подчинява на никакви условности. Нейният полет е неограничен, нейният ритъм се гради от потока на фразите, а не на сричките. При това той е безкрайно многообразен и излиза далеч зад границите, очертани от ямба и амфибрахия.

Смирненски не желае да пренебрегне предимствата на художествената проза, а се възползва от тях и затова наред със стихотворенията си пише и разкази, фейлетони и импресии.

Главно място в прозата на поета се пада на политическия фейлетон.

Смирненски е писал за буржоазния морал и религията, избличавал е продажния жълт печат, подигравал е буржоазната интелигенция. Много негови фейлетони са свързани с осмиване на обикновени човешки слабости: ревност, изневеря, страхливост, сребролюбие и т. н. Най-голямата част обаче от неговите фейлетони (и най-значителната) е свързана с политическите събития на епохата.

Постоянните колебания на външната и вътрешна политика са една от централните теми на всеки фейлетонист. Нищо не дава такава ежедневна храна на хумористите, както комуникетата на осведомителните агенции и хрониката на печата. В неизбежните лъкагушения на конюнктурата, в свалянето и качването на величия, в изострянето или подобряването на междудържавните отношения, във всеки ход на дипломатите, във всяка промяна на политиката опитният фейлетонист ще намери богат материал за хумористично и сатирично творчество. И това е от край време така.

Фейлетонът винаги е бил и си остава злободневен, актуален жанр. Той се явява едновременно със събитието, което го е предизвикало, и отразява неговата обратна страна. Смеейки се, човек по-леко понася капризите на конюнктурата и се пригажда към новото. Шегата и вицът стават начин за изказване на неприятната истина. Но те могат да бъдат също така и средство за политическа борба.

Христо Смирненски измина чувствителен идеен растеж от присмехулно-патриотарските злободневки като „Из дневника на един английски поручик“ до правдивите карикатури на военната действителност като „Прочее, смърт на въшките!“, макар че едните и другите ги дели само една година творчество. Потърсим ли да определим най-важните причини за бързото идейно израстване на Смирненски, между тях на видно място ще трябва да поставим влиянието на едно крупно политическо събитие в най-новата ни история — Владейското въстание. Известно е, че като юнкер от военното училище Смирненски е изпратен срещу въстаническите части. Там той се среща очи в очи със смъртта, с кървавия ужас на войната и на братоубийствената касапница. Картините, които вижда, го изпълват с дълбока покруса и отвращение. Една нощ, обикаляйки с един свой приятел мястото на погрома и разрушенията, поетът се схира пред трупа на убит младеж. Тази среща оставя поразително впечатление в крехката му душа. В мъртвите очи на убития поетът съзира „лъчите на някаква студена маса от помръзнало проклятие, неизказано негодувание, от вкаменен ужас и непрошепнат въпрос“. „И този поглед на мъртвешките очи — изповядва Смирненски — отвори кървава цепнатина в моя мозък и се вгнезди дълбоко, дълбоко в сърцето ми. . .“ Силно и експресивно той е възсъздал по-късно тая истинска случка:

„Обърнахме трупа и осветихме лицето му. О, колко неща се четеха в изражението на това бледо, юношеско лице! А очите му! . . . Не, очите му не бяха очи на мъртвец. Те говореха, те питаха, плачеха и проклинаха!

В тях бяха съчетани хиляди думи, не, хиляди мъки, въпроси, мечти, скърби. . .

В тях се разказваше за светли младенчески дни, за родна стряха, за огнени очи на палава девойка, за пъргави наивни братчета, за баща, за майка. . .

Те шепнеха за света и сребрилата лунна нощ, за светлата зора и теменужната привечер, за пъстрите цветя и бистрите потоци, за свежите морави и тучните поля. Те плачеха за светлата пролет и меланхоличната есен, за златното лято и снежната зима! Те плачеха за живота! . . .

Те разказваха за угаснали надежди, за стихнали копнежи и помръзнало щастие. . .

Кому бе нужна моята младост, моята свежест, моите сили? — питаха те. Може ли някой да ми възвърне поне за един ден, поне за един час, за един миг онова, което никога не исках да изгубя? Може ли?“ („Очи“).

Колко тиха скръб и ужас има в тия описания, каква болка по безцелно и безсмислено отнетия живот на непознатия младеж! Смирненски сам е 19-годишен, в разцвета на младостта, и може най-добре да почувства какво значи да се изгуби животът на тая възраст. Той съпреживява целия ужас на картината, той страда за ранната смърт на тоя „лист отбрулен от безмилостната ръка на войната“. Затова тонът на творбата е миньорен, траурен, чувството е скръбно, пейзажът е зловещ и черен. (Ето няколко характерни изрази, с които е възсъздадена обстановката

„Безмълвната есенна нощ току-що бе обвила в траурен креп влажната земя“; „Небето беше забулено от черни плътни облаци и само на запад това було се прорязваше над самия хоризонт и дълга, синя ивица нарушаваше общия тъмен фон“; „Гъстият мрак сякаш беше напоен с черно проклетие и изстинала, лепкава кръв, които тровеха дробовите, спираха биенето на сърцето и задушаваша“; „И скоро мълчанието като огромна черна птица кацваше над самите ни глави“; „Надясно се чернееха неприбраните още трупове“; „Близко до нас, край дънера на оголено дърво, чиито клони приличаха на протегнати черни ръце, лежеше труп“ и пр. Тия изрази и сравнения придават графична острота на описанието; рисункът съответствува напълно на основното настроение, което произтича от съдържанието на творбата.)

Ала най-характерното за разказа „Очи“ е изводът, който прави Смирненски от цялата тая зловеща гледка, поуката, която извлича от преживените ужаси в тая нощ и изобщо по време на допира си с владайските въстаници. Потърсен до дъното на душата си, покрусен и отвратен, той извиква:

„Проклета да бъде войната, тая черна рожба на смъртта!...“

Гласът му се слива с гласа на убития, в чиито жадни за живот очи поетът прочита:

„Проклет да бъде оня демон, който научи човека на братоубийство, проклет да бъде оня час, в който човешката ръка изкова страшен меч, вместо работен плуг!...“

С тия си думи Христо Смирненски сля гласа си и с гласовете на най-големите хуманисти на века, издигнали своя протест срещу войната, в защита на човека. От името на живите и мъртвите той отрече кръвопролитие и го прокле завинаги.

Този войнстващ хуманизъм на Смирненски е една от най-характерните и най-драгоценните черти на неговия талант. Той е и първият етап в неговото устремяване към идеите на работническата класа. Защото днес младият поет и хуморист издига глас срещу войната, а утре ще потърси виновниците за кръвопролитие и ще подири сметка от тях.

Така по пътя на личния допир и опит Смирненски достига до идеите на хуманизма и демократизма. Също така лично той опознава обществената несправедливост (знаем колко е страдал наред с бедните гаврошовци, продавайки вестници из софийските улици). Върху свой гръб е изпитал той тежестите на живота още от най-ранни младини, вкусил е от „прелестите“ на капиталистическия град. Би могло определено да се каже: Христо Смирненски идва при идеите на комунистическата партия по свой собствен и личен път на гражданин и поет; той е изстрадал своята идеология. Затова тя не е външно и механично прикачена в неговите стихове и прози, а им е органически присъща. Има и други пътища за достигане до идеите на комунистическата партия, но Смирненски достига до тях по най-прекия.

Участието на младия юнкер срещу въстаниците около Владай има и още едно значение за неговата лична и писателска биография, което потвърждава извода за връзката между живот и творчество у Смирненски. Както е известно, Смирненски бил заловен от въстаналите войници, които му взели пушката и вместо да го разстрелят — както постъпвали враговете им с пленниците, — пуснали го да си върви. Старите и опитни революционери, прекарвали толкова години на фронта и обърнали оръ-

жие срещу правителството и царя, са разбирали много добре кои са истинските виновници за катастрофата. Те са тръгнали да събарят властта и да установят работническо-селска република, а не да мъстят на няколко заблудени и невинни младежи. Тази тяхна идейна зрялост и човещина, проявени в най-трудните минути на борбата, са направили извънредно силно впечатление на младия Смирненски. С освобождаването си от плен той се освобождава и от известните патриотарски заблуди, отърсва се от шовинистичната хипноза, тъй властна в онова време, и вече мъчно ще се съдържи той във военното училище. Та какъв офицер ще бъде този младеж, който е получил такова дълбоко отвращение от войната и я е намразил за цял живот? Какъв надежден кадър на негово величество ще бъде той, когато са му станали така мили и близки тия брадясали и дрипави войници, които са вдигнали оръжие срещу царя? Той ще се заинтересува от тяхната нерадостна съдба и ще разбере, че от добро те не ще са тръгнали право срещу смъртта. Нещо повече: много скоро той ще проникне и в причините за неуспеха на войнишкото въстание. Във фейлетона „Прочее, смърт на въшките!“ със свойствения си образен и алегоричен стил Смирненски посочи на какво се дължи поражението. Ние днес през дистанцията на четири десетилетия виждаме много добре причините за неуспеха на Владайското въстание. И затова не може да не ни учуди фактът, че още тогава, през 1919 г. един 22-годишен младеж дава такова вярно обяснение на историческите събития. Тази проникновеност на Смирненски, неговата способност да улучва винаги и бързо сърцевината на явленията, да извади на показ не само външната им страна, но и тяхната същина, придава особена дълбочина и сила на фейлетоните. Това не са забавни и повърхностни аламинутни снимки на събитията, с каквито са изпълнени тогавашните хумористични списания. Те имат по-дълбока цел. Те не само разсмиват, но и нараняват, уязвяват порока и ни ориентират за неговите размери и причини, посочват ни начините за отстранението му. Защото сатиричното острие на фейлетониста се направлява от неговата ясна политическа мисъл. Той успява да ни я внуши, като ни разсмее.

Политическите фейлетони на Смирненски са насочени предимно срещу буржоазните партии. Пролетарският фейлетонист изобличава произволите и цинизма на властващите и демагогията на опозиционните партии, които спорят помежду си само за разпределение на тлъстите кокали. И едните, и другите обаче живеят на гърба на народа и само лицемерно заявяват, че защитават неговите интереси. Всъщност те изразяват интересите на българската буржоазия и на партийните водачи, които винаги и навсякъде дирят лични облаги.

Смирненски е написал извънредно голям брой фейлетони и злободневки на вътрешнополитически теми. В тях живеят карикатурните образи на всички тогавашни политици — министри, партийни шефове, кметове и т. н. Прочетем ли тия фейлетони, пред нас ще изпъкне една комична действителност, създадена от талантливия хуморист. Всичко в нея изглежда смешно и нелепо, всичко предизвиква усмивка и подигравка. Сякаш разгръщаме албум с карикатури, изпълнени виртуозно, безкрайно разнообразно и с едно непресъхващо комично чувство. Или сме намерили някоя стара филмова лента и сега прожектираме запазените кадри, пред нас се редуват сцени на политически боричкания, изборни комедии, заседания на конгреси, сесии в народното събрание, полицейски подвизи по улиците и кръчмите, интригантства и фалшификации в

редакциите на жълтата преса. Ние се заливаме от смях при вида на пинните пазители на реда — стражарите или когато слушаме речта на самоуверения общоделски оратор, който не вижда, че партията му е тъй оредяла и останала без последователи, че ако вземе властта, не ще намери свои хора за попълване на министерските места. И същевременно ни е малко странно, че всичките тия карикатурни типове са живели в действителността, че цялата тая комедия от взаимоотношения и нрави е съществувала в живота. Но хумористът е верен на действителността и ние никак не се съмняваме в достоверността на фактите, до които той се докосва. При това той винаги назовава лицата с техните собствени имена и посочва истинските събития, които описва. И ако съвременният читател е малко изненадан и учуден: — Нима политическият живот в страната през онова време наистина е бил такава плетеница от комизъм и нелепост, от смехотворни дела на още по-смешни водачи? — то тази изненада произтича единствено от отдалечението и недоброто познаване на тогавашната обстановка. Вникнем ли по-дълбоко в атмосферата на тогавашните партийно-политически борби между буржоазните партии и групи, ние ще открием, че зад сериозния тон, с който ги прикрива техният печат, се крият сцени от същия куклен театър, показан ни във фейлетоните на Ведбал и Нагел Смуглий. Наистина, какъв богат извор на теми за хумориста представлява политическият живот в онова време!

Христо Смирненски черпи обилно от този извор. Всеки ден той следи дейността на буржоазните партии и ходовете на техните водачи и редовно (по няколко пъти седмично) пише своите фейлетони, злободневни и вицове. В хумористичното му творчество са осмислени всички буржоазни лидери, като се почне от Василий Радославов и се свърши с Янко Сакъзов. Той е взел отношение към всички политически събития в живота на нашия народ след Световната война. „Не е до смях в тези трагични времена — отбелязва на едно място Смирненски и продължава: — и най-великият меланхолик не би можал да устои на изкушението да се усмихне поне под мустак — ако, разбира се, не е с бръснати мустаци. А работата е действително сериозно-хумористична! В България стават велики гешефти“ („Блок на демократическите сили“). Фейлетонистът е осмислял пазарлъците на радикалите и широките социалисти при образуването на така наречения „Конституционен блок“ в края на 1921 г. Макар да остават извън блока, широканците открито му симпатизират. Смирненски сравнява тяхното положение с дейността на бандата крадци, които обират църквата, но се пазят да не стъпят върху светата трапеза, защото било голям грях. . .

Изобщо измежду всички политически партии най-често широките социалисти и земеделците са предизвиквали гнева на поета. И особено първите. Не минава случай — в стих или проза — Смирненски да не разголи тяхната същност на слуги около буржоазната трапеза. Това е било толкова по-необходимо, тъй като те са се представяли като защитници на интересите на работническото, като негови приятели и защитници. Тази тяхна демагогия кара фейлетониста да бъде особено жалък в своите сравнения и характеристики. За да обрисова хамелеонството на Кръстьо Пастухов например Смирненски си служи с различни средства — от прякото изобличение и гротеската до недвусмислената ирония. Той вижда ту като „допотопен крилат хищник или цербер пред вратата на буржоазията“, ту — през погледа на широките — го представя, че е „нещ

като Рамзес II, с добродетелите на св. Спиридон чудотворец плюс благостиято на дева Мария“ („Писма до оня свят“).

През 1919—20 г. социал-демократическата партия изживява тежка криза, защото участието ѝ във властта издава нейното сътрудничество с буржоазията. Докато работническите маси тръгват на ляво, широкоанските първенци се теглят на дясно и изгубват голяма част от своите привърженици. Това им положение дава изобилен материал за вицове и подигравки на Смирненски. Във фейлетона „Страхливите мускетари или бай Яковия щаб и обединението“ се разкрива тежкото положение на общоделските водачи, напуснати и осирекани от работническото. Още в началото на тази „трагикомична оперета в едно действие“ Смирненски е представил твърде изразително действащите лица: Янко Сакъзов — „главен акционер на фалиралата фирма „Общоделие“ — облечен според сезона“ (т. е., винаги променящ се според момента), Кръстьо Пастухов — „полицейски министър от запаса. Облечен с избелели червеникави панталони и морава куртка. На лявата му страна само ножницата на плашка“ и пр. Фейлетонистът ги описва в едно трагикомично положение: отритнати и изоставени, те бъдат присмех и съжаление. Характерен е разговорът между П. Джидров и Я. Сакъзов:

„Чи чо Джидро. Слушай бе, Янко. . . (Янко не го поглежда) Янко!

Бай Янко. Какво?

Чи чо Джидро. Слушай какво ще ти кажа. . . я барем ти си плати членската вноска!“

Все така духовито и остроумно Смирненски е подиграл орediaлата широкоанска партия и в други свои произведения. Докладчикът в „Широките социалисти и гладуваща Русия“ предлага да се приеме резолюцията на събранието без гласуване, защото се бои, че в собствената си среда няма да успее да събере необходимото мнозинство. По време на изборите около пунктовете за гласуване фейлетонистът дочува такъв разговор:

„— Брей, брей, елате да видите широк социалист.

— Де го, де го бе?

— А, тоя е същия. . . аз го виждах и при 12 секция.

Цяла група избиратели и агитатори се натрупват да гледат редкия екземпляр“ („Край урните“).

А когато се преброяват бюлетините, оповестява се резултатът от изборите: „Общоделците спечелиха най-много — заявява хумористът: — останали им бюлетини за още пет избора, ако до тогава техните бюлетини не бъдат купувани от музеите, като изчезнали старини“ („Кой спечели изборите“). Разбира се, и сега хумористът не ще остави битите общоделци на мира — той показва как те се мъчат да изопачат истината и не признаят провала си („Аритметика“), макар че последното кафе на „г-н „другаря“ Янко Сакъзов“ му изглежда все горчиво („Следизборни интервюта“).

Особено силно е изобличено отношението на широкоанците към Съветския съюз. Те се обявяват против закупуването и изпращането на храни за гладуващите в Русия, защото. . . с това се предизвиквала спекула и недостиг на хляб у нас. . . Христо Смирненски е разголил лицемерната им загриженост и е показал, че те всъщност твърде неумело прикриват голямата си ярост към Съветския съюз и симпатиите си към контра-

революционната папач. Ето с какви думи се обръща широкоанския оратор към събранието:

„Другари, ние, славните марксисти, изказваме всички симпатии към гладуващите руси, ние изказваме съболезнованията си към тези страдалци, обаче жито не трябва да се праща. Нека погладуват селяните и работниците, както казват народняците, за да разберат, че където има болшевишка власт, дъжд не вали.“

Против младата съветска държава са всички буржоазни политически партии. Против нея се обявяват дори анархистите и с това издават най-добре истинската си природа. Пролетарският фейлетонист е принуден да защитава Съветския съюз от нападките на всички буржоазни партии и групировки. Макар да спорят помежду си по различни въпроси и да се боричкат, те са единни в отрицанието на болшевишката власт и в омразата си към комунизма. В такива случаи — както казва Смирненски — проличава, че през многото гърла на различните партии говори една душа. Когато анархистите кажат нещо против съветската власт, то се подема в хор от останалите партии.

„Анархистите разправят, общоделците повтарят, демократите го пеят по ноти, а народняците, вероятно, от възторг са примрели. . .

Кой говори всъщност?

Една душа през много гърла — разноцветната душа на буржоазията“ („Една душа през много гърла“).

В това обобщение се съдържа оценката на пролетарския хуморист, който с цялото си фейлетонно творчество е показал, че различията между буржоазните партии са несъществени и временни, а същественото и трайното е тяхната класова солидарност и общност. Червеният смях на фейлетониста ни води към същите изводи и идеи, както и неговата революционно-героична поезия. Той е пронизан от патоса на същото отрицание на буржоазния строй, което характеризира и неговите песни.

Фейлетонното творчество на поета е също така революционно и действено, както неговите стихове. То отрича съществуващия буржоазен строй и утвърждава борбата на работническата класа за социализъм. Прозата на Смирненски е целенасочена като поезията му.

В един свой фейлетон, силно обезобразен от цензурата, който напомня не само със заглавието си, но и със своята сила Ботевата „Политическа зима“, Христо Смирненски пише:

„Върху смъртния одър на престъпленията си, покрити през глава с одрипелата многоцветна завивка на национализма и демокрацията — старата буржоазна блудница зъзне и тръпне под мразовития лъх на своята политическа зима. От изток до запад, от полюс до полюс земята е скована от остър финансов и икономически студ и върху ледовете от замръзнала човешка кръв скъпотията и гладът развихрят своя смъртоносен валс. С хиляди камшици на безработицата те гонят пред себе си бездомните и гладни тъпши и шибат, безмилостно шибат посинелите кървави меса. А над локвите кръв, над топлите още късове човешко месо се втурват безчислените гарвански ята на спекулацията, и вечно гладното за кръв златно чудовище протяга пипалата си. . .“

Така в едри линии Смирненски е обобщил най-характерните черти на своята епоха. Само на две странички той е дал покъртителна картина на капитализма в световен мащаб. Уловил е най-съществените особености на съвременния му политически момент. Тежката икономическа криза,

разразила се през 1921 г. по света, изостря противоречията между потиснати и потисници. Тя обхваща не само победените страни във войната, но и победителите. Тя показва за сетен път, че противоречията на капитализма не могат да бъдат разрешени чрез войни. Напротив, кръвопролитията са задълбочили кризата, наместо да я облекчат.

Христо Смирненски е разказал в няколко произведения за тежестите на следвоенното време. Едно от тия произведения е озаглавено „Задгробен фейлетон“. Давайки простор на фантазията си, Смирненски е изградил една прекрасна творба на хумористичното изкуство. Идеята ѝ е съвсем проста и се съдържа в сюжета — героят на фейлетона се сблъсква с глада и жестоката инфлация по улиците на следвоенна Виена и предпочита да се завърне в ада, от където случайно се е измъкнал, за да навести грешната земя. След всичко чуто и преживяно в големия капиталистически град, той се връща отново в пъкъла, настанява се в един голям казан и се снишава на дъното — „за да не го видят и изпядят“ отново на земята.

Тази обща и публицистична идея на хумориста — че земята се е превърнала в същински ад — е разкрита образно и художествено. Смирненски владее много добре законите на фейлетона като жанр. Фантастичният сюжет е използван, за да се разкрие съвременният реален живот. Съчетавайки сполучливо действителното с художествената измислица, писателят постига определено естетическо въздействие. Той е намерил и точната мярка между хумористичното и сатиричното, между онова, което буди смях, развеселява и предизвиква усмивка у читателя и онова, което го кара да свие вежди и да се намръщи. Хуморът и сатирата непрекъснато се преливат във фейлетоните на Смирненски и всъщност е невъзможно да се определи точно до къде свързва едното и от къде почва другото. Хумористично-сатиричните произведения на Смирненски са богати на нюанси и оттенъци, които варират от лекото, забавното и фриволното до яркото и страстно сатирично изобличение.

Външно-политическите теми заемат важно място в сатирата на поета. Той ги разработва в стихове или в проза. А понякога на едно и също събитие или явление в международната обстановка той посвещава и стихотворение, и фейлетон. Особено много стрели е отправил пролетарският сатирик срещу многобройните дипломатически конференции, които се свикват след войната. Христо Смирненски знае, че историята се твори от народните маси и затова така жестоко подиграва безплодните усилия на политическите въжеиграчи да се надлъгват взаимно. В Хага, Вашингтон, Версайл, Гена, Кан се изпълнява една и съща роля — борба за надмощие в света. Затова и позите, и речите, и церемониалът в такива случаи си приличат. „Водопади от мастило, планини от книжа, океан от празни думи и над всичко това отгоре — една обикновена кръгла нула“ — бележи Смирненски във фейлетона си „Епидемия от конференции“. Той е показал убедително, че „дипломатическите свекърви“ са безпомощни да закърпят противоречията в световната капиталистическа система. „Политическите бабички се събират на клюки, лъжи и мъдрувания — на конференции“, но те не могат да облекчат положението на стария свят. Той трябва да си иде, защото е излишен. Родило се е новото общество в Съветска Русия и то е проговорило чрез своя представител на конференцията в Гена.

Изразявайки нещо много характерно за буржоазната дипломация, Смирненски писа:

„Думите за дипломатите не са средство за изказване, а за прикриване на мислите, — беше казал един държавник. А друг прибави: „Ние, дипломатите, когато се съберем, така явно и нагло се лъжем, че всички бихме прихнали от смях, ако не бяхме възпитани хора. . .“ („Епидемия от конференции“).

Но ето че край зелената маса е заел мястото си един дипломат, който прави нещо необикновено: използва думите като средство не за прикриване, а за изказване на мислите („Първомайски шегѝ в Генуа“ — „дипломатически фейлетон“). При това той използва думите и за разкриване на мислите на своите партньори и опоненти. С това свое необикновено поведение той разбърква заучената игра на буржоазните дипломати и конференциите се превръщат в истински зрелища, които дават изобилен материал на хумориста. В неговите фейлетони се явяват фигурите на Лойд Джордж, Поанкаре, Барту и други видни политици от онова време. Те са ни познати от политическата поезия на Смирненски, където също са осмисли техните безплодни дипломатически ходове и маневри. Фейлетоните „Карнавална приказка“, „Есенен фейлетон“, „Дипломатически възли“, „Шейлок на сцената“, „Скандал на главната улица“ и др. показват, че буржоазната дипломация лицемерно говори за мир и разоръжаване. Всъщност „старият свят пак върви към една нова война“ — казва Смирненски и неговото наблюдение се оказва пророческо.

В своите фейлетони пролетарският сатирик безпощадно е заклеил всички слуги на стария свят, които полагат напразни усилия да го подмладят. В „Политически калейдоскоп“ Смирненски показва, че болестта на буржоазното общество е неизлечима — това е старостта. Тя е обхванала цялото му тяло, всичките му органи. С образния си и колоритен език фейлетонистът пише:

„В Америка финансово затлъстяване около бъбреците, в Англия ирландска кашлица и зъбобол от безработицата, в Германия — валутна анемия и репарационна жълтеница, в Италия — фашистко кръвохране. Франция пък се гърчи в странна психическа аномалия и току препада на ножове и мечове“.

Показвайки изключително политическо прозрение, Смирненски определи диагнозата на стария свят. Силно впечатление днес прави и неговият извод, че и фашизмът не ще може да излекува „затлъстелия старик“. Още при самото зараждане на фашистката чума Христо Смирненски взе ясно и определено отношение към това отвратително явление, което изразява отчаянието, безпомощността и страха на буржоазния свят пред нарастващото могъщество на Съветския съюз и пред небивалото раздвижване на работническата класа в света.

Със страшна сила червеният смях на Смирненски бие и по морала на буржоазната класа. Той нанася съкрушителни удари по нравствените устои на капиталистическото общество, показва цялата му гнилот и поквара. Във фейлетона „Столична аристокрация“ Смирненски повдига завесата, която прикрива отношенията в буржоазното семейство. Семейните нрави на столичната аристокрация са отвратителни! Разврат, разложение и пълно изграждане царуват там, където е установена атмосфера на зловоние и застой. В спалните на съпрузите се е промъкнала парата, сметкаджийството, интересът. Чистата и свята любов е погазена отдавна, отхвърлена като нещо отживяло, анахронично. Любав по сметка, брак по сметка, разврат по сметка — ето картината на тия нрави. Взаимната

измама не се счита дори за престъпление, изневярата и лъжата са в реда на нещата.

В тази обстановка е създаден с особена яркост и живост образът на мадам Тодорка. Нейните бакърени благодеяния за бедните, дребните монети, които тя пуща милостиво в ръцете на просящите, безчовечното й отношение към слугинята и тормоза на бедния студент-квартирант са в пълна хармония с „полунощния ѝ морал“. Това са черти на един и същ характер, който обобщава най-отличителните особености на хай-лайфната дама. Тя носи в себе си всичките белези на бай Ганю — тя е може би негова родна дъщеря. Проста и некултурна, но хитра и съобразителна, тя иска да мине за човек от другия свят, от света на могъществото и „благородството“. Но и в „Столична аристокрация“, и в „На борба с туберкулозата“ и в „Надгробно слово“, и в „Лятна нощ“ Смирненски е показал истинската същност на нейната благотворителност: лицемерието. Зад филантропичните чувства на мадам Тодорка се крият отвратителният ѝ егоизъм, позорство и вариклечковщина. Дори когато събира пари за борба с туберкулозата, тя го прави не от чисти и хуманни подбуди, а защото е модерно, шикозно и полезно — можеш да блеснеш, да се покажеш, да се поизпъчиш, а пък и да си създадеш някои връзки, които все някога може да дотрябват. Трагедията на бедния гимназист, който умира в стаята на мадам Тодорка, докато тя „воюва“ с туберкулозата из Чам-кория в компанията на офицери и фабриканти, разкрива до дъно антихуманизма на буржоазния морал. С тази поанта Христо Смирненски сякаш завършва историята с неговата „познайница от хай-лайфа“. Но от единичния факт той е извлякъл ярко художествено обобщение за моралния банкрут на хората в стария свят.

На същите мисли ни навежда и фейлетонът „Двете физиономии“. Той вече има по-широк обхват. Но по същество изобличава лицемерието и лъжехуманизма на буржоазните политици, които проливат сълзи за гибелта на шестима гръцки държавници, разстреляни от своите противници, а си затварят очите пред смъртта на милионите жертви във войната. Смирненски издига глас на протест срещу такава „обществена съвест“, която стои равнодушна, докато Хорти покрива унгарската земя с избити комунисти. А когато италианските фашисти обезобразяват труповете на работниците, английският министър на външните работи лорд Кързон не само че не протестира, но не се свени да стиска ръката на Мусолини. И Смирненски заключава: „Обществената съвест“ има две физиономии: — една цинично спокойна при ужасите на цели народи, другата — цинично възмущена от разстрелването на няколко държавници-убийци.“

Като навежда на показ тия две физиономии, фейлетонистът разкрива двуличието, лицемерието и фалшивия хуманизъм на буржоазията. Той сваля маската на притворството, с която тя крие истинската си душа.

При това Смирненски бичува не само европейската буржоазия, която се увълчи особено в периода на войната, но е изобличил и американския начин на живот, който остана сравнително далеч от грохота на оръдията и снарядите. Във фейлетона „Американско нещастие“ той показва в какво унищително и жалко положение е поставен малкият човек в големия свят на банките и небостъргачите.

Живо олицетворение на лицемерието в света на ситите Смирненски вижда в религията и в нейните проповедници. Тя узаконява и благославя престъпленията и масовите убийци. Тя упоява съзнанието на масите и го потиска, затъпява. Тя е противник на всичко ново и революционно и

яростно поддържа старото, застоялото, консервативното. Нейната роля като сила на капиталистическото общество е голяма. Затова пролетарският поет и фейлетонист не може да я отмине без внимание. В това отношение той продължи също една традиция.

От самото си зараждане, наред с другите демократични черти, които притежава, новата българска литература носи и един определено антирелигиозен дух. Ботев, Каравелов и П. Р. Славейков още преди Освобождението поставиха началото на една насока, продължена по-нататък от най-изтъкнатите ни писатели. Почти няма значителен български писател, който да не е създал произведения с антирелигиозна насоченост. Попът е един от постоянните герои на хумористичната ни литература, неговият живот е неизчерпаема и любима тема на сатириците.

Тая силна антирелигиозна струя в българската литература съвсем не е случайна. По начало българинът е атеист. Трезвен и практичен, той има здрав усет за нещата и материалистическо разбиране за света. Той не вярва или мъчно вярва. Повече се съмнява и всичко иска да изпитва сам: „Око да види!“ Чужд на религиозния фанатизъм, свойствен на други народи, свикнал всичко да подиграва, той не се спира пред църквата и вярата — колко вицове и народни хуморески има за попове и светии!...

Било е време, когато българският народ е почитал църквата като дома си, вярата като рода си. Така е било в турско. Църквите и манастирите тогава са били едни от редките символи и крепители на българщината. Дребните монаси са произлизали от самия народ и са носили тежението на робството, някои от тях са участвували в борбата за освобождение. Понякога родолюбивите и национални брожения са приемали религиозна форма и поради това борбата за независима българска църква е прогресивна по своето съдържание.

Но още след Освобождението се ликвидират специфичните условия, при които определени църковни лица можеха да играят някаква положителна роля. Изобщо в даден момент и при специални обстоятелства църквата може да има известно прогресивно значение (в просветителството, в борбата за мир), но религията — никога. И ако разгледаме по-внимателно фейлетоните на Смирненски, посветени на тази тема, ще открием, че те са насочени не толкова срещу църквата като институт, колкото срещу религията като система от наивни и реакционни представи за света. Известно е, че триумфът на материализма и развоят на положителните науки нанесоха смъртен удар срещу религията. Въпреки това обаче религиозните заблуди продължават да тровят съзнанието на някои хора. Смирненски е разбирал много добре, че религията упова съзнанието на масите, прави го, небоеспособно, притъпява го, отвлеча вниманието от най-непосредствените задачи на момента и от борбата. Ето защо той създава произведения, които изобличават религиозните предразсъдъци и погличната като крепител на омразния експлоататорски строй.

Първоначално в лек и забавен хумористичен план са осмени дребните житейски недостатъци и страсти на църковните служители. Отец Ананий открадва агне от съседа си, макар че една от божките заповеди гласи „Не кради!“ („Според писанието“). Във фейлетона „Прощаване“ са изобличени хитрините и машинациите на монасите, които търгуват с църковната служба за лична изгода и обогатяване. Накрая тримата отци Иован, Василий и Теодосий се сбиват след една бурна разправия за пари. Само бедният клисар отчаяно припява: „Мир вам, братя, мир вам!“

И в двата фейлетона Смирненски разкрива несъответствието между думите и делата на свещенослужителите. Дори тия, които трябва да разпространяват религиозните догми, не вярват вече в тяхната светост и ги нарушават. Това вътрешно разложение и загниване е най-силното доказателство на писателя-атеист за лицемерната същност на религиозните проповеди. Смирненски е използвал това доказателство майсторски, разкривайки скрития за външно око порочен живот на монасите.

Но пролетарският фейлетонист не спира до тук. Той влиза в остра полемика с русенското списание „Християнин“, орган на свещеническото братство „Св. Григорий Богослов“. В началото на 1922 г., във времето на масов глад и оскъдица, когато недостигат средства и продукти, когато народът систематично не си дояжда, сп. „Християнин“ помества очерк на тема „Изкуството да се яде“. Това дава повод на Смирненски за написване на фейлетона „Синодално изкуство“, в който е показано пълното отчуждаване на поповите от интересите на народа. С голямо хумористично майсторство писателят е подиграл усърдието на „благочестивите отчети“ да докажат, че трябва да се яде бавно, с удоволствие и пр. Фейлетонът е богат на видове, закачки, подмятания, намеци и хумористични сравнения, с които са направени смешни, жалки и нищожни самозадоволените представители на църквата.

В редица свои поетични и прозаични творби Христо Смирненски показва религията на служба у капитала. Тя е разбрала, че не може да намери опора само сред невежеството на масите, защото науката и ръстът на революционното движение подкопават силно нейните устои. Затова религията търси подкрепа другаде. И както винаги, тя се насочва към властимеещите и сключва негласен договор с тях на базата на взаимната изгода. Срещу подкрепата, която ще ѝ бъде дадена, тя обещава вярна служба — известно е, че с догмите си религията узаконява установения ред на нещата като сътворен от бога. Смирненски е показал много добре тази ѝ роля. Особено ярко проличава реакционната роля на религията в отношението на църковните дейци към Октомврийската революция. Те я анатемосват, отричат, проклинат и заплашват. Враждебното им отношение към революцията издава скритата им природа, разкрива класовите корени на религията, политическата ѝ насоченост. Същевременно фейлетонистът е разкрил лицемерието на духовенството, което иска да се представи, че е било винаги на страната на широките народни маси („Малко поезия“). Всъщност религията с еднаква готовност прощава дребните прегрешения на младото момиче, което е сгрешило с някакъв гвардейски поручик, и едрите грехове на столичния спекулант („При чудотворната икона“ — из „Столичен калейдоскоп“). Изповедта е начин за облекчаване на съвестта от тежженията на извършените беззакония. При това, както показва Смирненски, спекулантите и кождерите са най-големи майстори на бомбастичните фрази, тяхната фарисейщина е неизчерпаема („Вечният фарисей“). Тя също цели да узакони съществуващото положение на крещяща социална несправедливост.

През близо две хилядната история разните вселенски събори са изчистили окончателно христовото учение и от най-малките зърна на социален протест. Така е останало основното: че този свят, в който живеем, е вечен и неизменяем, а спасение и облекчение ще търсим на оня свят. Съюзена с мистиката и метафизиката, попщината услужва прекрасно като идеологическа надстройка експлоататорските общества. Тя е несъв-

местима с борбата за социализъм, враждебна е на освободителния устрем на работническата класа.

Някога прогресивните сили виждаха в образа на Христа символа на спасението и освобождението. И Христо Смирненски в някои свои стихове, разкази и фейлетони използва този образ („Великденски яйца“, „Велики петък“, „Рождество“ и др.). Георги Бакалов е обяснил каква роля играят образите от библията в пролетарско-революционната литература. Те имат безспорно историко-литературно значение. Използувани са за целите на социалистическата пропаганда, тъй като се е имало предвид, че отделните представители на народа са с различно политическо съзнание и не са просветени в еднаква степен. Необходимо е било да се покаже — и Смирненски го прави много добре, — че съществува дълбока пропаст между истинската същина на религията и нейните общоуманни проповеди, чрез които е печелила привърженици. Изобразявайки съвременни събития, Смирненски си служи и с някои популярни библейски и митологически имена. Така напр. в новогодишния фейлетон „Рождество“ са направени известни аналогии между подробности из преданието за раждането на Исуса и факти от съвременната действителност. По същия начин писателят е постъпил и във фейлетона „Велики петък“, дето пише: „Всеки народ е вече един многолик Христос — всеки има своята Голгота“. Във „Великденски яйца“ се явяват образите на Юда, Пилат Понтийски, Тома и Марс, в „Пролетна целувка“ европейската буржоазия насъсква Колчак, Юденич, Деникин и Врангел срещу младата съветска държава така, както фарисеите са изпратили Юда да целуне Христос. Но те напразно ще чакат „да чуят как прозвучава над измъчената страна окървавената пролетна целувка“. Смирненски е внушил образа на червения колос, който окървавен, изнурен, но все пак величествен и страхотен посреща враговете си спокойно с думите: „Аз разкъсах злоещите окови на вашата блокада, аз пръснах черните гарвански ята, надсмогнах планините на вашата омраза, прегазих черните реки от клевети и лъжи, и ето ме, непоколебим и горд!... Какво вече можете вие?“

Антирелигиозните фейлетони на Христо Смирненски имат актуално, съвременно значение. Те трябва да се извадят от забвението и да се използват в днешната наша борба срещу религиозните предразсъдьци. Защото макар че са в значителна степен ограничени, религиозните заблуди и днес са все още живи.

Има хора, които просто не вярват в бога. Техният атеизъм е така да се каже пасивен. А има и активни натури, които воюват срещу вековните заблуди и предразсъдьци. Христо Смирненски е сред тях. Неговото голямо антирелигиозно творчество трябва да се проучи специално, за да се разкрият всичките му идейно-художествени богатства. В днешната борба срещу религиозните отживелици трябва да умеем да използваме всичко, създадено в българската литература на тази тема. Необходимо е съвременните писатели да продължат традициите, които сме наследили от нашия пролетарски поет в изобличаването на религиозните заблуди. С тия си творби Христо Смирненски се приближава с още една крачка до нашата съвременност.

Често под прицела на пролетарския хуморист се изпречва буржоазната интелигенция и особено продажният жълт печат. На границата на комичното и трагичното Смирненски пише за нерадостната съдба на буржоазния репортьор, който обикаля с празен джоб софийските улици

и търси да си създаде някакъв материал за криминалната хроника на вестника, за да изкара някой друг лев („Репортбoр“). Или ни представя друг негов колега по професия и събрат по съдба, който си отбелязва в тефтерчето, че е влюбен, за да не забрави („Из дневника на един репортьор“).

Също нейде по средата между болката и шегата са описани преживелиците на бедния дребен чиновник, останал бездомен, безпаричен и безработен, който се убеждава, че „най-тежката работа е да дириш работа“ („Как ме назначиха чиновник“). Смирненски съчувствува на тая невинна жертва на безработицата, с която животът всеки ден си устройва жестоки шегги.

Съвсем друго е неговото отношение към редакторите и сътрудниците на жълтата преса. Тук пролетарският публицист е безпощаден. Особено остро изобличава той нападките на буржоазните вестници срещу Съветския съюз и измислиците, които те разпространяват за младата страна. С какво голямо вътрешно превъзходство Смирненски се надсмива над фантазиите на продажните журналисти, които бъркат желаното с действителното и примират в очакване да падне съветската власт! „Петнадесет хиляди работници изклани за два часа“ — с това заглавие пролетарският фейлетонист пародира външната хроника на антисъветските вестници. Той се присмива над „Лионската агенция“, която убива за 78.435 път Ленина, както и над утопияте на Т. Г. Влайков за радикал-демокрация в Русия, основани върху факти като съобщението на в. „Радикал“, че „Ленин за 17.343 път напуснал Москва, преследван от китайските войски“ („Писмо за Вiena“). Използувайки хиперболата и алегорията, Смирненски постига мигновено сатирично изобличение.

За да бъде сатирата съвсем актуална, хумористът не чака да се съберат факти, та тогава да напише фейлетон. Той знае, че колкото по-скоро се яви хумористичното произведение, толкова по-силно и неотразимо ще бъде неговото въздействие. Затова освен очерци, разкази и фейлетони, Смирненски използва и други форми на хумористичната публицистика. Една от най-разпространените негови творби са злободневките. С тях той е изпълвал останалото празно място във вестника и те не винаги са издържани в художествено отношение. Но нерядко в тия случайни бележки на Смирненски ще просветне някоя остра и хаплива мисъл, някое остроумно сравнение, метафора, каламбур. Веднъж той ще кръсти тия си злободневки „Трески за дялане“ или „Из печата“, друг път те ще се явят като „Велики мисли на велики мозъци“. Понякога Смирненски поставя известни въпроси и в хумористичен план отговаря от името на различните политически партии („Изборни зиг-заги“). Този начин на кратки и внезапни закачки по различен повод е обикнат от хумориста. Често, без да я подписва, той помества своята хумористична хроника, която следва бързо станалите събития. Къси и непретенциозни, тия вицове и афоризми на Смирненски са свидетелство не само за неговото остро политическо чувство, но и за големия му хумористичен талант. Ако прочетем отново „Първомайски слухове“, „Новогодишни подаръци“, „Първомайски“, „Гергьовденски премятания“, „Снежинки“ и др. или дори кратките от по едно изречение вицове под заглавие „Когато...“ или „Очаква се...“, ще открием, че от всяка една от тия хапливи и остроумни закачки би могло да се напише отделно стихотворение. Във всяка една от тях се съдържа такъв богат жизнен и художествен материал, че би могъл да се разработи в самостоятелно произведение. Някои по-слаби хумористи сигурно биха постъпили така. Но Христо Смирненски с щедрa

ръка е разхвърлял скъпоценни зърна дори в непретенциозните хумористични „снежинки“, „изразходвайки“ по този начин интересни сравнения, оригинални епитети, видове и остроти. Когато сега се мъчим да съберем тия зърна, ние се учудваме пред необикновено развитото художествено въображение на хумориста, пред огромната сила на неговия талант.

Богатият жизнен материал у Смирненски печели много от това, че е облечен винаги в строго индивидуална форма. Като фейлетонист той използва максимално възможностите на жанра. Всяко негово произведение се отличава с оригиналната си постройка и изпълнение. Смирненски пише злободневки, фейлетони, сценки, диалози, писма, едноактни пиеси и т. н. „На остров Нови-Мадагаскар“ е една фантазия, при която алегорията е съвсем прозрачна. В композиционно отношение фейлетонът „Сън на яве“ е крайно интересен. Съдържанието не е особено богато и ако авторът го беше изложил по традиционния начин едва ли щеше да направи някому впечатление. Но Смирненски изгражда такава сложна композиционна постройка, че на пръв поглед безинтересната история задържа интереса на читателя. Така Хр. Смирненски използва възможностите на художествената форма, за да изрази най-пълно съдържанието на творбата. Всичките му грижи към формата се свеждат до това да стане тя най-пригодна за голямото идейно съдържание на неговата художествена проза. Затуй той никога не изпада във формализъм или в маниерност. Всичките му творчески експерименти в областта на формата са контролирани от едно много строго и много точно чувство за мярка, за спазване на равновесието между съдържание и форма в отделните творби. Разбира се, съдържанието и при него има предимство, но Смирненски никога не би се задоволил с нещо несвършено и по съдържание, и по форма, защото знае прекрасно, че слабостите на едното влияят и върху другото, накръняват общото впечатление от творбата. Всъщност при Христо Смирненски е почти невъзможно да определиш как той търси подходяща форма за съдържанието на творбата си. В творческия процес те възникват едновременно. Христо Смирненски е най-нагледният пример за нерушимото единство между форма и съдържание в изкуството. И ако ние решим да пристъпим към разглеждане на някои от специфичните художествени средства на Смирненски като поет или фейлетонист, трябва да го направим с ясното съзнание, че ще накръним неизбежно до известна степен това единство. Все пак дори при такъв един обзор ще изпъкнат специфичните особености на фейлетониста, особеностите на неговия художествен метод — да отразява своята съвременност от позициите на работническата класа и трудовия народ във високоталантливи, партийни по дух и патос и свършени по форма произведения.

И като хуморист Христо Смирненски има удивително изострено чувство за думата и за нейното звучене в общия строй на речта. Той умее да характеризира точно, сполучливо, находчиво. Особено ярки и изразителни са епитетите, с които той осмива жълтата преса. Вестник „Пряпоред“ например е наречен „социал-шансонетка“ и „полудевственица“, спрямо която „старият бекярин, тлъстомехия буржоа „Мир“ си позволява „съвсем неплатонически волности“. Другаде „Мир“ е определен като „коремест вестник“, „търговско-спекулантска газета“ и пр. Вестник „Дневник“ е „сензационно-криминален“. Той е още „хрисим като ученичка от първа гимназия“. А „Слово“ е „тлъст ежедневник“, който си е поставил „великата задача да докаже, че от празното може да се насипва в пустото, т. е.

от професорските глави във вестникарските колонии“. Така Христо Смирненски е намерил най-сполучливия епитет, който би подходжал за характеризиране на всеки вестник. При това епитетът е винаги емоционално обогатен и политически заострен. Определено хумористично звучене имат и други неговии епитети, като „трансцендентална усмивка“, „широкодекольтирана Висна“, „содолимонадени антрефилета“, „недоферментирали мозъчни остатъци“, „стеарино-спермацетни добродетели“, „касонастръхвателна организация“, „цилиндричната десница на мадамата“ и пр. Смешно звучат и отделни думи, изковани от хумориста, като „плюближец“, „тльстомехие“ (дебеланко) и др.

Фейлетоните на Смирненски са оросени обилно с хумористични сравнения и метафори. Ето една малка част, подбрани наслучки:

„Разтегливо — като български закон“ („Как ме назначиха чиновник“).

„Всё пак, макар небето да се е разплакало като общоделец след избори, аз съм в празнично настроение — сиреч с празен джоб се готвя да празнувам Ботьовия празник“ („Писмо до провинцията“).

„Произхождението и съставът на тия салами са мистични като експресионистична балада“ („Към Банки“).

„— Бате бе, бръмбарите полезни животни ли са?

— Кой? Бръмбарите ли? Поглеждам лазещия в тревата едър черен бръмбар и като си спомням за синодалните старци, излъгвам: да, полезни са! Бръмбарите са полезни!“ („На чист въздух“).

„А Марица буботи, пъшка, пени се, спъва се от камък на камък — сякаш м-р Турлаков прави изложение по финансовото положение на България“. (Пак там.)

На едно място Народното събрание е оприличено със зоологическа градина, на чиято фасада някой е написал „Съединението прави силата“ навярно за да се пошегува със сговора на обитателите му („Писмо до оня свят“). Осмивайки решението на правителството да се дават под наем стените на гарите и вагоните и повърхността на кибритените кутии за частни обявления, Смирненски предлага: „Използват се за обявления и гръбовете на гражданите. Обявленията се написват в зимниците на участъците“ („Хуморески из „Земледелско знаме“).

Често пъти Смирненски постига хумористичен ефект и чрез използване на контраста. Като свързва противоположни понятия в произволна връзка, той също така цели да направи изложението по-смешно и забавно. Във фейлетона „Столичен калейдоскоп“ авторът изповядва, че му било тежко на душата, защото джобовите му били дълго време леки. По-нататък той съзира на тротоара „тежко въоръжени леки жени“. А в писмото си до измисления герой Вася Бродягин пише: „Ще ти кажа само, че тревата е изобилна, буйна, сочна; а въпреки това земеделците са твърде слаби насам“ („На чист въздух“). А фейлетонът „Рождество“ започва с думите: „Не е за пръв път! Точно 1922 пъти се ражда Спасителят, а спасение няма“.

Изобщо като хуморист Смирненски обича играта с думи. Неговата реч е свободна, лекокрыла, наситена с каламбури. Един от неговите герои е възвисял своето босяшко съществуване „на седмия етаж в едно шестетажно здание“ („Писмо за Берлин“). Друг пише на приятеля си: „Аз лежа по гръб, защото съм, както изглежда, болен, а народняците боледуват от постоянно лежене на гръб“ („Писмо за Висна“). В „Лятна

нощ“ хумористът води следния разговор със своята познайница мадам Тодорка за нейния племенник:

„— Действующ офицер беше. Сега вече запасен е.

— А той отдавна е за пасене! — забелязах аз, смятайки, че и той ще пасе тучната трева в ливадата на блока.“

В хрониката „Очаква се...“ Смирненски използва също каламбура: „Очаква се неочаквано да се покъчи българският лев“. В „Би трябвало...“ иронично пише: „Мислите ли, че на мнозина мисляци не би трябвало да се забрани да мислят?“

В „Отмъщение“ той подлага на хумористично-хирургическа операция женското сърце и открива, че то е невярно. Например сърцето на Анка представлява интересна постройка: 77 отделения с по 7 килийки. Във всяка килийка квартирант живее по 3 дни. А сърцето на Райничка е претърпано като електрическият трамвай „Св. Неделя—Княжево“, който се изпразва на последната спирка. Жанета пък се хвали: „Сърцето ми е военен клуб“. „А пък то излезе подофицерско събрание!“ — отбелязва хумористът и заключава: „Ах, тези сърца, тези женски сърца! Сложна простотия!...“

Разбира се, както в поезията, така и в прозата, отделните елементи и художествени средства губят голяма част от своята свежест и внушителност, когато се изтръгнат от текста. Те не са създадени абстрактно и умозрително, а винаги са свързани с конкретното произведение, с неговия дух и тон, основна идея и насоченост. Все пак отделни сравнения, метафори, изрази и остроумия във феилетоните на Смирненски могат да звучат и самостоятелно като афоризми. Ние можем да ги подчертаем в неговите съчинения и да си ги препишем в бележника за интересни и остроумни мисли. При това техният обхват е твърде широк — от определени политически обобщения до свободни игрословици по най-различни житейски въпроси. Например само от няколко феилетона на Смирненски можем да си извадим следните изрази с афористично съдържание:

„Има две неща, на които Пижо никога не може да определи мярката: ракията и пътя“ („В скиталчество“); „Съдбата е най-великата хумористка!“; „Човек намира винаги себе си прав!“ („Из дневника на един английски поручик“); „Мобилизацията е подписана многохилядна смъртна присъда“ („Армията си отива“); „Би трябвало хубавите стихове да се посвещават на грозните жени. — Красавиците достатъчно са възпети от самата природа“, „Ако времето действително беше пари, би трябвало да нямаме време и за пет минути живот — банкерите отдавна биха заграбили всичкото време“ („Би трябвало...“). И пр.

Изобщо и във феилетоните, както и в разказите си, Христо Смирненски е майстор на лаконичната характеристика. Описанията му са сбити, стегнати, но емоционално наситени. За разлика от поезията, дето той е по-излиятелен, по-пищен и фразист в образите и сравненията, в своята художествена проза Смирненски се стреми към по-голяма простота и лаконизъм. Неговите разкази и феилетони са кратки по обем, но тук не това е същественото, а стремежът на автора да постигне максимално художествено внушение чрез майсторски подбор на няколко най-характерни детайла. Понякога той така богато насища своята прозаична реч с вътрешен смисъл, че буквално зад всяко негово изречение се крие интересен и разнообразен подтекст от мисли и чувства. Дори имената на героите му носят определено съдържание: Скубачев, Любоедов, Дивногласов, Стокилов и пр. Сами по себе си те вече ни въвеждат в атмосферата на

творбата, подсказват ни биографията на героя, социалната му принадлежност и т. н. Разбира се, такова едно подсещане може да играе само спомагателна роля в хумористично-сатиричната литература. То не изчерпва изобретателността и остроумието на автора. Като описва своите герои, фейлетонистът се спира както на външния, така и на вътрешния им портрет. Той умее да изобрази в карикатурен план и външността, и менталитета, обноските, държането и говора на героя си. Такъв е например мистер Гюро от фейлетона „Гюро Михайлов пътува“ — един истински потомък на Бай Ганю. Най-напред Смирненски щрихира външния му облик:

„Гюро е едър, 30—35 годишен мъжага от радомирско. Той има нос като Кирил Христов, мустаци като Вилхелм II и коса като бакембардите на Тодор Тодоров. Очите му в нормално състояние са жълтозеленикави, но въпреки че мастиката е бяла, те най-често благодарение на нея, взимат ясночервен цвят, или както се изразява самичък Гюро Михайлов, правят „червена революция“.

Още от тук — и особено в разсъждението за бялата мастика и червените очи, чрез което се прави алюзия с политически оттенък — проличава отношението на автора към героя. След това Смирненски се спира накратко на биографията му, като подчертава някои комични факти в нея — Гюро не е от простите, той е завършил второ отделение, занимавал се е с фабрично производство на боза, бивал е стражар, следвал е индустриална химия при един калайджия, бил е вратар в английската легация, дето научил четири чужди думи и т. н. Следва също така кратко и лаконично запознаване с политическите възгледи и с характера на героя — Гюро „употребява всички питиета с изключение на водата и шампанското“, „парфюмира се с чесън и праз“, симпатизира на готвещата се да получи властта земеделска партия. „Вечен опозиционер на „Неправдите на световната несправедливост“ — бележи Смирненски за него и продължава: — Прочел е една червена „брошура за Ангелс и Крал Марс“...“

След така изградената синтетична характеристика, героят е показан в действие. В случките във влака се доразвива неговият характер и образът оживява пред очите ни. Със своя цинизъм, бруталност и просташина Гюро е олицетворение на оная част от привържениците на Земеделския съюз, които малко по-късно, когато партията им стана управляваща, използваха всички средства за разправа с класовоосъзнатия пролетариат, вместо да се обединят с него и да поведат решителна борба срещу буржоазията. Разбира се, в този фейлетон, писан в края на 1918 г., Смирненски не осмива Гюро от позициите на единния фронт. Известно е, че поетът плати дан на тогавашната линия на партията спрямо сдружените земеделци. Като фейлетонист Смирненски е създал голям брой произведения, в които се осмиват представители на БЗНС, особено след като Ал. Стамболийски взема властта. По своята идейна насоченост тия произведения имат историческо значение, тъй като изразяват тогавашното отношение на партийната литература към властта на Земеделския съюз. Но в тях живеят и някои образи на лицемери, демагози, невежи политици и шарлатани, които искат да се облагодетелствуват от властта, без да са свързани кръвно с идеите и борбите на БЗНС, а използват само своето селско произхождение или своите връзки със селото. На всички е известно, че в последвалите исторически събития, които на Смирненски не бе съдено да види, тия хора изпадаха от движението на трудовото селячество за съюз с работническата класа. Такъв именно „лупенизиран земеделец“, ако може така да се каже, е Гюро Михайлов от фейлетона на Ведбал.

По-лесно е да си сатирик на чуждите и враждебни класи, да осмиваш техните пороци и загниване, страшно мъчно е да бъдеш сатирик на своята собствена класа! Това винаги е свързано с неудобства и рискове, с опасността да срещнеш възражения и отпор дори от страна на най-близките си другари. Христо Смирненски има една творба, която по художествени качества и идейно-философска дълбочина заема едно от най-първите места сред най-добрите му произведения. Това е „Приказка за стълбата“. В края на живота си, в Горна Баня, вече болен, той пише своето последно произведение. В лицето на изменника той видя още един извънредно опасен враг на работническата класа и изобрази правдиво неговия образ. Разкривайки обуржоазяването на пролетарския водач, Смирненски призовава към бдителност, към войнствуваща революционна непримиримост спрямо най-малките компромиси в борбата.

И в други произведения в българската литература е възсъздаван образът на изменника. Но така пълно, така просто и убедително никой не е разкрил социално-психологическата еволюция на ренегата. Деградацията на героя е проследена в извънредно строга логична последователност. В това отношение свършената композиция, която има форма на стълба, улеснява твърде много възприемането на измененията в душата и поведението на героя. Не е никак лесно дори в едно голямо по обем произведение да се проследи развитието на героя от борец до отстъпник. С изумително майсторство само на четири странички Христо Смирненски е показал правдиво прехода между тия две крайно противоположни състояния.

С изобличаването на този герой Смирненски отправя сатиричното си острие и към някои отрицателни явления сред своята собствена класа. Заклеймявайки ги сурово и безпощадно, той воюва за строга и непримирима идейна чистота в партията и в работническото движение.

Образът на ренегата представлява истинско художествено откритие в пролетарско-революционната ни литература. Смирненски показва творческа смелост, разкривайки този образ.

Хората мъчно понасят смеха, когато той се отнася до тях самите. Те са готови да се смеят до пресита над чуждите слабости, но засегнеш ли ги лично, изведнъж стават сериозни, стават намръщени и зли. Къде остава техният чист възторг от хубавата хумористична литература, защо изчезва обективният критерий? Струва ми се, че това чувство на нетърпимост към шегата и смеха, когато са персонално насочени към нас, ние дължим на егоизма си. И няма по-голяма нравствено благородство от самоиронията, от способността да се шегуваш свободно и естествено и със себе си, както се шегуваш с всичко около себе си.

Христо Смирненски притежава във висша степен тази способност. Тук не става дума за това, че който раздава шегги или критика, трябва да умее и да приема присмеха и критиката на другите. Такава търпимост и толерантност е нещо сравнително по-елементарно, макар че и тя не винаги се среща. Става дума за оная свобода на хумористично-сатиричната изява, при която не остава незасегната дори личността на фейлетониста.

Като фейлетонист Христо Смирненски умее да се шегува с всичко — с изгорелия Народен театър, с умрелите си кредитори, с нещастния безработен чиновник, който слага край на живота си. Всичките тия неща, които обикновено навяват тъжни чувства, заживяват съвсем друг живот в творбите на хумориста. Изпитваш усещането, че понякога героите му имат скръбни маски, но фейлетонистът ги докосва със своята магическа

първица и те се усмихват и оживяват. Със своя жизнерадостен темперамент Смирненски превръща в истинска радост и наслаждение дори дребните неприятности, които изпитваме всеки ден на улицата, в трамвая, по учрежденията, у дома.

Така свободно и непринудено той се шегува и със себе си. Шегува се, без да се превръща в шут или палячо, който се търкаля по сцената и си бие жестоко шамари, за да ни развесели. Не, неговата самоирония има несъмнено много по-фина природа, съпроводена е с много повече изящество и артистичност. Четем посмъртно напечатания му фейлетон „Как ще си умра млад и зелен“ и се чудим: да плачем ли, да се смеем ли. . . И колко по-мил и симпатичен, колко по-скъп и близък ни става образът на болния юноша, който няколко седмици преди смъртта се шегува с болестта си, с безнадеждното си положение, със скорошната си гибел! Наистина, каква душевна енергия, каква творческа мощ, какво високо нравствено благородство, каква с нищо несломима жизненост е обладал този 25-годишен младеж, който може току пред смъртта си да напише това прекрасно произведение! Други биха съжалявали за неживяната си младост, биха оплаквали горката си орис, жестоката си съдба, биха наситили произведенията си с тежък, безпросветен песимизъм и това донякъде би било естествено. Но в последните творби на Смирненски няма и следа от песимизъм. Нещо повече, в тях няма нито една миньорна нота, макар че поетът е предчувствувал близкия си край. Напротив, до последния момент, докогато той може да държи молива, пише хумор.

На какво се дължи това негово голямо и всесилно жизнелюбие?

След като сме се запознали по-отблизо с неговата поезия и проза, не е трудно да си отговорим на този въпрос.

Като поет, разказвач и фейлетонист Смирненски е единна, целеустремена и всецяло обречена се на борбата личност. Той е готов да изгори за идеите си, приготовил се е да посрещне мъжествено смъртта — като Йохан или като твърдия болшевик Василий. Той знае за какво ще умре, защото е zalюбен в тълпите, защото е пленен от лъчите на новата зора. Отдал е всичко на своите бедни братя — целия си съзнателен живот. Най-висш свой дълг той вижда в това да им служи до последния си дъх, до сетния удар на сърцето си. Неговата увереност в тържеството на комунистическия идеал му вдъхва сили за творчество непосредствено и пред смъртта. Същата увереност, същата беззаветна преданост към идеите на партията и родината изгълваше героите и патриотите със сили за подвиг пред бесилото или разстрела. В болничната стая Христо Смирненски посреща смъртта така спокойно и с чувство на изпълнен дълг, както я посрещнаха неговите герои по фронтовете и барикадите.

Положителният герой не само като идеал, но и като образ присъствува в хумористичното творчество на Христо Смирненски. Наистина, неговото място тук не е централно, но все пак в цяла редица фейлетони той играе съществена роля. Обикновено положителният герой се явява в общения образ на тълпата. В трагикомичната едноактна оперета „Страховите мускетари или бай Янковия щаб и обединението“ чрез хора на работниците и гласовете от тълпата Смирненски изразява нескритата си омраза и презрение към слугите на буржоазията.

Същата функция изпълнява и множеството във фейлетона „Карнавална приказка“. То нахълтва в залата на дипломатическия прием, за да каже своята дума от името на народите. Върху фона на смешните и жалки

силуети в маскарада изпъква внушителният образ на хората със сини блузи и почернели от дим лица. Тяхната заканителна походка, свитите им юмруци, сериозното изражение на лицата им вдъхват респект, а дружният им вик, който еква като нечакана буря, блъсва блестящите полиени и разтърсва страхотно залата, звучи като предупреждение и присъда над света на ситите. Смирненски симпатизира на тези мъже и жени, селяни и работници, чрез които говори съвестта на епохата. Те се явяват и във фейлетона „Страшният съд“, вече за да изпълнят своята присъда.

Във фейлетоните на Христо Смирненски образът на положителния герой не е персонафициран. Той е сборен, събирателен, силно обобщен. Предаден е в условно-романтичен план — като тълпа с едно сърце и една мисъл. По начин на представяне и по служба в произведението този герой прилича на хора в древногръцкото изкуство. Чрез думите на героя говори авторът. Когато фейлетонистът иска да изкаже пряко своите мисли, въвежда сборния образ на тълпата. Този похват не е нов, но Смирненски познава неговите предимства пред обективното възпроизвеждане на случки от живота. Разбира се, тук също с пълно право се наметва чувството за мярка, тъй като нито един похват в изкуството не е и не може да бъде универсален.

Може на някого да не допадне това въвеждане на събирателния образ във фейлетона. Може някой днес да смята, че този начин е овехтял, че е старомоден и пр. Всичко зависи от това не с какви средства борави авторът, а как ги използва в конкретния случай. Христо Смирненски въвежда майсторски положителния герой в хумористичното си творчество. По такъв начин той не създава „положителен хумор“, както би могло да се стори някому. „Положителният хумор“ като недоносче на теорията за безконфликтността няма нищо общо с положителния герой във фейлетоните на Смирненски. Това са две различни понятия. Сборният образ на множеството в хумористичното творчество на Смирненски не изглажда и не замазва конфликтите, а още повече ги изостря. Неговото появяване във фейлетона внася още по-голямо напрежение, създава атмосфера на непримиримост, подчертава класовия антагонизъм, който стои в основата на конфликтността в поезията и прозата на Смирненски. Той допринася за още по-отчетливото поляризиране на силите, което е особено нужно пред последната схватка.

Но този герой носи и още нещо. Заедно със смеха на поета, той е живото олицетворение на нарастващата сила на работническата класа, която се организира за бой. И нека страшната политическа зима сковава всички жили на земята, всички жизнени сокове, нека в снежните виелици бродят ята от гарвани и глутници вълци. Поетът знае и го е казал много хубаво, че това е зима, която ще накара човечеството по-скоро да поиска огненото слънце на новата пролет.

★

Това, което вчера е било мечта на поетите, днес е действителност. Идеалът на Смирненски се превръща в живо дело. Лъчезарното слънце освободи половината наша планета от леда на политическата зима.

Ще мине време и идеалите на поета ще възтържествуват в цял свят. Тогава няма да има и следа от онова, по което страдеше той и срещу което се бореше. Но и тогава неговите произведения ще останат като паметен документ за една героична епоха. Неговият горчив смях ще буди нови мисли и чувства. Защото смехът е вечен и безсмъртен — като живота.